

Editoriál

(Editorial)

BARBORA TURČANOVÁ, MARKÉTA HOLUBOVÁ

DOI: <https://doi.org/10.31577/SN.2026.1.01> © 2026, Barbora Turčanová, Markéta Holubová. This work is open access licensed under the Creative Commons

Barbora Turčanová, Muzeum regionu Boskovicka, p.o., Hradní 642/1, 68001 Boskovice, Česko; e-mail: bobaturcanova@gmail.com

Markéta Holubová, Oddělení pro výzkum kulturního dědictví, Etnologický ústav AV ČR, v.v.i., Na Florenci 3, 110 00 Praha 1, Česko; holubova@eu.cas.cz

How to cite: Turčanová, B., Holubová, M. (2026). Editoriál. *Slovenský národopis*, 74(1), 3–7. <https://doi.org/10.31577/SN.2026.1.01>

Tradiční kultura se stala kulturou křesťanské zbožnosti, jak ji zformovaly církevní autority ve středověku a raném novověku. Pozdravy (např. *Pozdrav pánbůh – dejž to pánbůh – zdař bůh – dej pánbůh dobrý den*), zbožná gesta semknutých rukou, poklekaní, křižování a mimika obličeje, pravidelné modlitby ráno, večer a před jídlem, nedělní mše a účast na církevních rituálech se staly součástí každodenního života mnoha generací, stejně jako poplatky povinně odváděné do církevních pokladen. Tyto vnější projevy sotva mohou něco vypovědět o skutečné hloubce víry individua ve zvěst evangelia, zvláště když představu o soudu nad hříšníky a spravedlivými, nad odměnou věčného života a trestem zavržení zkomplikovalo středověké učení o očistci a odpustková praxe. Jasný zůstal základní zákon v podobě desatera přikázání, od něhož se odvíjely všechny kodifikované zákony světské moci.

Následné církevní dějiny v našich zemích zasahovaly do každodenní náboženské praxe a působily na proměny projevů lidové (laické) zbožnosti. Ať to byla reformace, rekatolizace v barokním období, posléze tolerance a v době nedávné i snaha o ateizaci společnosti. „Lidová zbožnost“ v křesťanství je tak výrazem víry, která využívá určité kulturní prvky vlastní specifickému prostředí, které je schopné živě a účinně interpretovat a zpochybňovat citlivost těch, kdo žijí ve stejném prostředí.

Běžně se setkáváme s pojmy „lidová religiozita“, „lidové náboženství“, „populární náboženství“, které zahrnují různé formy a projevy náboženství, které se liší od doktrín a praktik „oficiálního“, „organizovaného“ náboženství. V roce 1995 představil Leonard

Norman Primiano myšlenku „vernakulárneho náboženství“ (Primiano, 1995). Tento termín sa vymedzuje vŕči pojetí „lidového náboženství“ alebo „populárneho náboženství“, ktoré bylo postaveno do protikladu k „elitnímu náboženství“. Tento dvoustupňový model naznačoval, že náboženství existuje někde v čistě podobě a že ho lidová verze transformuje. Místo toho Primiano vyzval k přijetí induktivního přístupu, což v konečném důsledku napravljuje dědictví vědecké dezinterpretace.

„Vernakulární náboženství“ lze definovat jako sféru diskurzů, přesvědčení a praktik, které zpochybňují (i když často implicitně) hegemonii institucionálních autorit. „Vernakulární náboženství“ je často definováno oproti „lidovému náboženství“, nikoli jako pouhá terminologická alternativa, ale se zaměřením na osobní, prožívané a individualizované projevy víry v rámci „institucionálního“ náboženství nebo na jeho okraji, spíše než na tradice paralelní s institucionalizovaným náboženstvím (Bahna, 2025, s. 373). Zaměřuje se na to, jak si lidé vytvářejí, vyjednávají a praktikují víru v každodenním životě a propojuje tradiční přesvědčení s osobní zkušeností, populární kulturou a materiální kulturou. Zkoumá také, jak jsou odlišné projevy víry formovány jejich individuálním, komunitním a národním kontextem. Odhaluje se konzistence žánrů, přetrvávání určitých klíčových otázek a to, jak globalizace ve všech svých kulturních a technologických formách formuje současnou náboženskou praxi (Bowman & Valk, 2012; Kapalo, 2011; Valk, 2022; Bowman & Valk, 2022).

Tematické číslo časopisu *Slovenský národopis* venované problematike ľudovej zbožnosti otvára priestor pre reflexiu jedného z kľúčových, no v mnohých ohľadoch stále nedostatočne preskúmaných fenoménov kultúrnych dejín Slovenska. Ľudová religiozita, ako komplexný súbor predstáv, praktík a symbolických vyjadrení duchovného života predstavuje významnú súčasť každodennej reality vidieckeho obyvateľstva minulosti, ktorej presahy nachádzame aj v súčasnosti.

Z pohľadu etnológie, ale aj príbuzných disciplín, akými sú sociálna a kultúrna antropológia, religionistika či história, ide o oblasť, ktorá si vyžaduje systematickejšiu pozornosť. Napriek tomu, že jednotlivé aspekty ľudovej zbožnosti – najmä v súvislosti so zvykoslovím, obradmi či sakrálnym umením – boli predmetom výskumu už v minulosti, ich komplexné uchopenie, ako aj dokumentácia mnohých regionálnych a lokálnych prejavov, zostávajú neúplné. Zvlášť naliehavou sa javí potreba zachytiť a interpretovať tie formy nehmotného kultúrneho dedičstva, ktoré pod vplyvom modernizačných procesov postupne zanikajú alebo sa transformujú.

Impulzom pre vznik tohto tematického čísla sa stala nielen aktuálna vedecká diskusia, ale aj iniciatíva Ponitrianskeho múzea v Nitre, ktoré koncom roka 2024 sprístupnilo expozíciu *Orodaj za nás*. Predstavuje duchovný svet vidieckeho rímskokatolíckeho obyvateľstva od konca 19. storočia s presahmi do 20. storočia a zároveň poukazuje na význam hmotných i nehmotných prejavov viery v každodennom živote. Expozícia je nielen výsledkom dlhodobej výskumnej a akvizičnej činnosti múzea, ale aj podnetom na širšiu odbornú reflexiu.

Na uvedenú iniciatívu nadviazal medzinárodný odborný seminár *Fenomén sakrálnej krajiny, jej znaky a súčasti*, ktorý sa uskutočnil v októbri 2025 v Nitre. Podujatie vytvorilo interdisciplinárnu platformu pre výmenu poznatkov medzi etnológmi,

antropológmi, historikmi, kunsthistorikmi či odborníkmi z oblasti pamiatkovej starostlivosti. Diskusia sa sústredila na otázky podôb ľudovej zbožnosti, jej historickej premenlivosti, ako aj jej významu v súčasnej spoločnosti. Osobitná pozornosť bola venovaná vzťahu medzi religiozitou a krajinou, dokumentácii drobných sakrálnych objektov, ako aj významu lokálnych tradícií pre formovanie identity spoločenstiev.

Predkladané číslo reflektuje túto tematickú šírku a ponúka príspevky, ktoré pristupujú k ľudovej zbožnosti z rôznych metodologických i tematických perspektív. Štúdia Ivany Kontrikovej Šustekovej prináša detailný pohľad na rukopisný kancionál Šimona Palárika z Rakovej z roku 1833 ako významný prameň poznania duchovného života vidieckeho obyvateľstva Kysúc v prvej polovici 19. storočia. Autorka analyzuje duchovné piesne nielen ako súčasť liturgickej praxe, ale aj ako integrálnu súčasť každodenného náboženského života v domácom prostredí, pri púťach či procesiách. Osobitnú pozornosť venuje funkciám spevu v rôznych kontextoch a poukazuje na kontinuitu vybraných piesňových foriem, ktoré pretrvali v ľudovej tradícii až do 20. storočia, hoci často s posunutým významom či funkciou. Príspevok tak otvára širšiu otázku transformácie náboženských prejavov v čase a ich pretrvávania v kolektívnej pamäti.

Príspevok Petra Drastila sa zameriava na súčasné podoby obyčaje kráľovničiek na Morave a jeho premeny v kontexte vývoja lokálnej religiozity. Autor sleduje historické interpretácie tejto obyčaje, od romantizujúcich predstáv o jej predkresťanskom pôvode až po súčasné reflexie jej funkcie v sekularizovanej spoločnosti. Na základe analýzy súčasných foriem existencie obyčaje – či už v lokálnych komunitách alebo prezentácií v rámci folklorizmu – poukazuje na posun od pôvodných magických a náboženských funkcií k reprezentatívnym a identitotvorným významom. Príspevok zároveň kladie otázku miery zachovania či transformácie duchovnej dimenzie tohto fenoménu v dnešnom prostredí.

Silvia Straková a Michal Uhrin v etnografickej prípadovej štúdii približujú náboženský život konkrétnej lokálnej komunity na strednom Slovensku. Na základe terénneho výskumu analyzujú dve výrazné formy súčasnej ľudovej religiozity – činnosť Spoločenstva modliacich sa matiek a praktiku podomovej návštevy Panny Márie. Autori sa sústreďujú najmä na sociálny a kultúrny rozmer týchto aktivít, pričom poukazujú na ich význam pri formovaní a udržiavaní medziludských vzťahov, komunitnej súdržnosti a náboženskej identity. Príspevok ukazuje, že aj v súčasnosti predstavujú tieto praktiky dôležitý mechanizmus budovania sociálnych väzieb a emocionálneho prežívania viery v rámci lokálneho spoločenstva.

Katarína Rausová pristupuje k problematike ľudovej zbožnosti z jazykovednej perspektívy a analyzuje jej vplyv na významový vývin slovenskej lexiky. Na príkladoch výrazov, ktorých pôvodný náboženský význam sa postupne transformoval alebo rozšíril, poukazuje na procesy sémantickej evolúcie podmienené kultúrnym kontextom. Autorka demonštruje, ako sa prvky religiozity premietli do každodennej komunikácie, pričom niektoré výrazy nadobudli expresívne či prenesené významy často vzdialené od pôvodného sakrálneho rámca. Príspevok tak poukazuje na hlboké prepojenie jazyka a kultúry a na význam ľudovej zbožnosti ako jedného z faktorov formujúcich jazykový obraz sveta.

Spektrum príspevkov rozširujú recenzie odborných publikácií, ktoré tematicky dopĺňajú, ale aj presahujú rámec čísla a reflektujú aktuálne otázky výskumu náboženstva, identity a kultúrneho dedičstva v širšom stredoeurópskom kontexte.

Ludová zbožnosť ako fenomén stojí na priesečníku individuálneho prežívania viery a kolektívnych foriem jej vyjadrenia. V jej prejavoch sa prelína sakrálné s profánnym, tradícia s inováciou, lokálne so všeobecným. Predstavuje nielen predmet historického výskumu, ale aj živú súčasť kultúrnej pamäti, ktorá formuje hodnotové orientácie a identitu jednotlivcov i spoločností.

Ambíciou tohto tematického čísla je prispieť k prehĺbeniu poznania uvedenej problematiky, podnietiť ďalší výskum, a zároveň otvoriť priestor pre interdisciplinárny dialóg. Veríme, že predložené príspevky budú inšpiratívne nielen pre odbornú verejnosť, ale aj pre všetkých, ktorí sa zaujímajú o duchovné a kultúrne dedičstvo našej spoločnosti.

LITERATÚRA

- Bahna, V. (2025). Domesticating a Marian Apparition and Pilgrimage Site: A Case of Mount Živčák in Slovakia. *Numen*, 72(4), 372–396. <https://doi.org/10.1163/15685276-07204011>
- Bowman, M., & Valk, Ü. (Eds.). (2012). *Vernacular Religion in Everyday Life: Expressions of Belief*. Sheffield: Equinox Publishing.
- Bowman, M., & Valk, Ü. (Eds.). (2022). *Vernacular Knowledge: Contesting Authority, Expressing Beliefs*. Bristol: CT Equinox Publishing.
- Kapalo, J. A. (2011). *Text, Context and Performance: Gagauz Folk Religion in Discourse and Practice*. Leiden: Brill.
- Primiano, L. N. (1995). Vernacular Religion and the Search for Method in Religious Folklife. *Western Folklore*, 54(1), 37–56. <https://doi.org/10.2307/1499910>
- Valk, Ü. (2022). An Introduction to Vernacular Knowledge. In Ü. Valk & M. Bowman (Eds.), *Vernacular Knowledge: Contesting Authority, Expressing Beliefs* (s. 1–21). Sheffield: Equinox.

O AUTORKÁCH

BARBORA TURČANOVÁ (ORCID 0000-0001-9970-8946) – je etnomuzikologička a kurátorka. Bakalárske štúdium absolvovala na Univerzite Konštantína Filozofa v Nitre a magisterské i doktorandské štúdium na Masarykovej univerzite v Brne, kde sa odborne profilovala v oblasti etnomuzikológie. Vo svojom výskume sa zameriava na dychovú hudbu vo vidieckom prostredí, najmä na Morave, a na jej miesto v súčasnej kultúre; v dizertačnej práci sa venovala problematike premien hudobného vkusu. Pôsobí ako externá redaktorka v Českom rozhlase Brno a svoje výskumné témy prezentovala aj na odborných podujatiach v zahraničí. Je členkou IGEB (International Gesellschaft zur Erforschung und Förderung der Blasmusik). Vo svojej kurátorskej praxi sa venuje širším etnografickým témam a dlhodobo popularizuje dychovú hudbu.

MARKÉTA HOLUBOVÁ (ORCID 0000-0001-8904-1738) – pracuje v oddělení pro výzkum kulturního dědictví v Etnologickém ústavu Akademie věd České republiky. V letech 2000–2021 působila na katedře historie Filozofické fakulty Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem. Podílela se na několika grantových projektech týkajících se *Etnografického atlasu Čech, Moravy a Slezska* (svazky 6 a 9) a zpracování kramářských písní v brněnských historických fondech (NAKI II.), anebo christologických kramářských písní v orální tradici. Dlouhodoběji se věnuje studiu poutní tradice v českých zemích od raného novověku až po současnost, kaminoizaci poutních cest, tištěné populární kultuře a v rámci Critical Heritage Studies se spolupodílela na vydání publikace *Dědictví Sudet* (Praha 2025).